Документ подписан простой электронной подписью
Информация о владельце:
ФИО: Сыров Игорь Анатольевич
Должность: Директор
Дата подписания: 30.10.2023 15:21:01
Уникальный программный ключ:
b683afe664d7e9f64175886cf9626a198149ad36

СТЕРЛИТАМАКСКИЙ ФИЛИАЛ
ФЕДЕРАЛЬНОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО БЮДЖЕТНОГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО
УЧРЕЖДЕНИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ
«УФИМСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ НАУКИ И ТЕХНОЛОГИЙ»

Факультет ***Башкирской и тюркской филологии***
Кафедра ***Башкирской филологии***

Аннотация рабочей программы дисциплины (модуля)

дисциплина ***Б1.О.19 Современный башкирский язык***

обязательная часть

Направление

44.03.05 ***Педагогическое образование (с двумя профилями подготовки)***
код наименование направления

Программа

Родной (башкирский) язык и литература, Иностранный язык

Форма обучения

Очная

Для поступивших на обучение в
2023 г.

Стерлитамак 2023

1. Перечень планируемых результатов обучения по дисциплине, соотнесенных с установленными в образовательной программе индикаторами достижения компетенций

Формируемая компетенция (с указанием кода)	Код и наименование индикатора достижения компетенции	Результаты обучения по дисциплине (модулю)
ПК-1. Способен использовать теоретические и практические знания для постановки и решения исследовательских задач в предметной области и в области образования	ПК-1.1. Знает о знаково-символической природе и генезисе языковых и литературных явлений, факторах их исторического развития для объяснения актуальных проблем и тенденций развития языка и литературы	Обучающийся должен: Знать фундаментальные понятия, отчетливо представлять специфику дисциплины, знать основные языковые единицы на фонетическом, лексическом, морфологическом, синтаксическом уровне и правила их функционирования, знать современную теорию и важнейшие вопросы в области современного башкирского языка.
	ПК-1.2. Умеет интерпретировать лингвистические, историко-литературные, культурно-мировоззренческие явления и процессы в контексте общей динамики развития языка и литературы с учетом их использования для решения исследовательских задач	Обучающийся должен: Уметь использовать систематизированные теоретические и практические знания для постановки и решения исследовательских задач в области изучаемой дисциплины, в области образования.
	ПК-1.3. Владеет навыками комплексного поиска, анализа и систематизации информации по изучаемым проблемам языка и литературы с использованием научных и текстовых источников, научной и учебной литературы, информационных баз данных	Обучающийся должен: Владеть навыками комплексного поиска, анализа, систематизации информации и написания научно-исследовательской работы по изучаемым проблемам современного башкирского языка с использованием научных и текстовых источников, научной и учебной литературы, информационных баз данных.

2. Цели и место дисциплины (модуля) в структуре образовательной программы

Цели изучения дисциплины:

1. Формирование у студентов знаний в области башкирского языка и навыков анализа языковых явлений, развитие лингвистического мышления, совершенствование

оперативной памяти и навыков связной речи;
2. Дать знание основных концептуально важных положений в области теории основного изучаемого языка с целью применения полученных знаний в научно-исследовательской и практически-прикладной деятельности,
3. Укрепить мотивацию самостоятельного изучения и дальнейшего совершенствования изучения башкирского языка;
4. Развивать лингвистическое чутье и повысить речевую культуру.
Дисциплина «Современный башкирский язык» относится к обязательной части.

Дисциплина изучается на 1, 2, 3, 4, 5 курсах в 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10 семестрах

3. Объем дисциплины (модуля) в зачетных единицах с указанием количества академических или астрономических часов, выделенных на контактную работу обучающихся с преподавателем (по видам учебных занятий) и на самостоятельную работу обучающихся

Общая трудоемкость (объем) дисциплины составляет 25 зач. ед., 900 акад. ч.

Объем дисциплины	**Всего часов**
	Очная форма обучения
Общая трудоемкость дисциплины	900
Учебных часов на контактную работу с преподавателем:	
лекций	124
практических (семинарских)	244
другие формы контактной работы (ФКР)	6,2
Учебных часов на контроль (включая часы подготовки):	104,4
экзамен	
зачет	
курсовая работа	
Учебных часов на самостоятельную работу обучающихся (СР):	421,4
курсовая работа	

Формы контроля	**Семестры**
экзамен	3, 5, 10
зачет	4, 6, 7, 9
курсовая работа	4

4. Содержание дисциплины (модуля), структурированное по темам (разделам) с указанием отведенного на них количества академических часов и видов учебных занятий

4.1. Разделы дисциплины и трудоемкость по видам учебных занятий (в академических часах)

№ п/п	**Наименование раздела / темы дисциплины**	**Виды учебных занятий, включая самостоятельную работу обучающихся и трудоемкость (в часах)**			
		Контактная работа с преподавателем			**СР**
		Лек	**Пр/Сем**	**Лаб**	
1	**Фонетика и фонология. Лексикология**	**56**	**104**	**0**	**197,7**

	современного башкирского литературного языка. Фразеология и лексикография современного башкирского языка				
1.1	Фонетика и фонология современного башкирского языка. Цель и задачи курса, предмет изучения. Речевой аппарат. Артикуляция звуков башкирского языка	4	6	0	14
1.2	Вокализм. Классификация гласных фонем. Явление сингармонизма в башкирском языке	4	6	0	14
1.3	Консонантизм. Классификация согласных фонем	4	6	0	14
1.4	Фонетические изменения в потоке речи: позиционнные и комбинаторные	4	6	0	14
1.5	Система слога в башкирском языке. Словесное ударение Транскрипция. Частотность гласных фонем Частотность согласных фонем	4	6	0	14
1.6	Орфография и орфоэпия современного башкирского языка. Из истории письма	4	6	0	14
1.7	Введение. Современный башкирский язык; башкирский язык среди родственных языков; башкирский язык и ностратика. Классификация тюркских языков	4	8	0	14
1.8	Башкирская лексикология (семасиология) как наука, ее разделы. Структура башкирского слова: экспонент (форма) и значение. Структура лексического значения слова; сема как минимальный компонент значения слова.	4	10	0	14
1.9	Парадигматические отношения в баш. Лексике (семасиологии). Омонимия. Синонимика, синонимия и синонимы. Варианты слова, паронимы и эвфемизмы в башкирском языке. Антонимия.	4	8	0	15,7
1.10	Башкирская лексика с точки зрения ее происхождения	4	8	0	14
1.11	Социально-функциональная характеристика башкирской лексики. Активная и пассивная лексика	4	8	0	14
1.12	Функционально-стилевая и стилистическая характеристика башкирской лексики.	4	8	0	14
1.13	Фразеология башкирского языка. Историческое формирование и развитие башкирской фразеологии.	4	10	0	14
1.14	Лексикография. Башкирская лексикография как наука о теории и практике составления словарей. Многотомный академический толковый словарь башкирского языка.	4	8	0	14
2	**Морфология**	**20**	**44**	**0**	**44**
2.1	Введение. Общее понятие о морфологии. Части речи. Самостоятельные и служебные	1	2	0	4

	части речи.				
2.2	Имя существительное. Разряды существительных по значению. Собственные и нарицательные имена существительные. Род, число, падеж. Синтаксическая роль в предложении.	1	4	0	4
2.3	Имя прилагательное. Разряды прилагательных по значению. Степени прилагательных. Синтаксическая роль в предложении.	2	4	0	4
2.4	Имя числительное. Разряды числительных по значению. Разряды числительных по структуре. Синтаксическая роль в предложении. Нумеративные слова.	2	4	0	4
2.5	Местоимение. Разряды местоимений по значению	2	4	0	6
2.6	Наречие. Разряды числительных по значению. Степени наречий. Синтаксическая роль в предложении.	2	4	0	6
2.7	Глагол. Разряды глаголов по значению. Инфинитив. Переходность и непереходность. Наклонение. Время. Лицо. Число. Синтаксическая роль в предложении.	6	12	0	8
2.8	Служебные части речи. Предлог. Союз. Частица.	2	6	0	4
2.9	Модальные слова. Междометие.	2	4	0	4
3	**Синтаксис простого предложения**	**16**	**32**	**0**	**59,8**
3.1	Введение. Понятие синтаксиса. Основные единицы синтаксиса	1	1	0	4
3.2	Словосочетание и предложение	1	3	0	4
3.3	Основные признаки предложения	1	2	0	4
3.4	Функционально-коммуникативные и эмоциональные типы предложений	1	2	0	4
3.5	Главные члены предложения	1	2	0	4
3.6	Односоставные предложения	1	2	0	4
3.7	Второстепенные члены предложения	1	2	0	6,8
3.8	Осложненные простые предложения	1	2	0	5
3.9	Обособленные второстепенные члены предложения	2	2	0	6
3.10	Порядок слов в предложении	2	4	0	6
3.11	Слова, словосочетания и предложения, грамматически не связанные с членами предложения	2	4	0	6
3.12	Простые предложения, осложненные вставочными конструкциями	2	6	0	6
4	**Синтаксис сложного предложения**	**32**	**64**	**0**	**119,8**
4.1	Сложные предложения в башкирском языке, история их изучения	2	8	0	18
4.2	Сложносочинённые предложения. Союзные и бессоюзные сложносочинённые предложения, постановка знаков препинания.	2	8	0	18

4.3	Сложноподчинённые предложения, их особенности	6	14	0	18
4.4	Сложные синтаксические конструкции.	6	10	0	15,8
4.5	Структура и грамматические особенности чужой речи.	6	8	0	18
4.6	Синтаксис текста. Виды текста.	6	8	0	18
4.7	Пунктуация. Разделительные и обособляющие знаки препинания, их функции	4	8	0	14
	Итого	**124**	**244**	**0**	**421,3**

4.2. Содержание дисциплины, структурированное по разделам (темам)

Курс лекционных занятий

№	Наименование раздела / темы дисциплины	Содержание
1	**Фонетика и фонология. Лексикология современного башкирского литературного языка. Фразеология и лексикография современного башкирского языка**	
1.1	Фонетика и фонология современного башкирского языка. Цель и задачи курса, предмет изучения. Речевой аппарат. Артикуляция звуков башкирского языка	Фонетика – тел ғилеменең телмәр өндәре тураһындағы бүлеге. Фонетиканың төрҙәре: дөйөм фонетика (тел ғилемендә телмәр өндәренең яһалышын, баҫымын, ижек төҙөлөшөн һәм башҡа мәсьәләләрҙе төрлө телдәрҙән алынған мате¬риал нигеҙендә өйрәнә торған бүлеге), тарихи фонетика (тел ғилеменең өндәр төҙөлөшөн уның тарихи үҫешендә өйрәнә торған бүлеге), тасуири фонетика (тел ғилеменең конкрет бер телдәге өндәр төҙөлөшөн синхрон планда өйрәнә торған бүлеге), сағыштырма фонетика (ҡәрҙәш телдәрҙең өндәр системаһын өйрәнә торған бүлек), сағыштырма-типологик йәки оҡшаштырма фонетика (ҡәрҙәш булмаған телдәрҙең өндәр системаһын өйрәнә торған бүлек), эксперименталь фонетика (тел ғилеменең телмәр өндәрен инструменталь метод ярҙамында өйрәнә торған бүлеге). Башҡорт теленең фонетик системаһын өйрәнеү тарихынан. Телсе-ғалимдар Н.К. Дмитриевтың, Ҡ.З. Әхмәровтың, Ә.Ә. Юлдашевтың, Ж.Ғ. Кейекбаевтың, Н.Х. Ишбулатовтың, Э.Ф. Ишбирҙиндың, Р.Ғ. Аҙнағоловтың, К.Ғ. Ишбаевтың һ.б. ғалимдарҙың башҡорт теленең фонетикаһын өйрәнеүгә арналған хеҙмәттәре. Телмәр өндәренең акустик (физик), артикуляцион һәм функциональ яҡтары. Акустик фонетика – телмәр өндәренең физик үҙенсәлектәрен (өндөң юғарылығы, көсө, оҙонлоғо, тембры) өйрәнеүсе бүлек.

		Артикуляцион фонетика – телмәр өндәренең яһалыу рәүешен өйрәнеүсе бүлек. Киң һәм тар мәғәнәлә телмәр аппаратының эшмәкәрлеге. Актив һәм пассив телмәр ағзалары. Функциональ фонетика (фонология) – телмәр өндәренең аралашыу процесындағы лингвистик функцияһын өйрәнгән бүлек. Телмәр өндәренең функциональ билдәләре. Фонологияның төп берәмеге – фонема – һүҙҙәрҙең һәм морфемаларҙың тышҡы формаһын барлыҡҡа килтереүсе һәм уларҙың мәғәнәһенайыра торған иң ҡыҫҡа, йәғниминималь, өн берәмеге. Телмәр өндәре һәм фонема. Фоносемантика. Телмәр өндәренең семантик билдәләре.
1.2	Вокализм. Классификация гласных фонем. Явление сингармонизма в башкирском языке	Һуҙынҡы һәм тартынҡы өндәрҙең акустик, артикуляцион һәм функциональ яҡтан айырмалыҡтары. Вокализм. Һуҙынҡы өндәрҙең физиологик, акустик, семантик үҙенсәлектәре. Һуҙынҡы өндәрҙе төркөмләү принциптары: рәт (телдең горизонталь торошо), күтәрелеш (телдең вертикаль торошо), лабиализация (ирендәрҙең ҡатнашлығы), назализация (танау ҡыуышлығы ҡатнашлығы), оҙонлоҡ (һуҙынҡыларҙың әйтелеш оҙонлоғо). Төп башҡорт һүҙҙәрендә һуҙынҡылар. Һуҙынҡы өндәрҙең варианттары (аллофондар). Үҙләштерелгән һүҙҙәрҙә һуҙынҡы өндәр. Хәҙерге башҡорт теленең һуҙынҡы өндәрен тасуирлау, уларҙы башҡорт алфавитындағы хәрефтәр менән биреү үҙенсәлектәре. Башҡорт телендә дифтонгылар мәсьәләһе. Профессор Н.К. Дмитриевтың, Ж.Ғ. Кейекбаевтың был мәсьәләгә ҡарашы. Төп (ысын) дифтонгылар һәм ялған дифтонгылар.
1.3	Консонантизм. Классификация согласных фонем	Консонантизм. Тартынҡы өндәрҙең артикуляцияһы. Төп башҡорт һүҙҙәрендә ҡулланылған тартынҡы өндәр. Сит телдәрҙән үҙләштерелгән һүҙҙәр аша килеп ингән тартынҡы өндәр. Хәҙерге башҡорт теленең тартынҡы өндәрен төркөмләү принциптары: тауыш һәм шау ҡатнашлығы буйынса (яңғырау, һаңғырау, талғын йәки сонор), артикуляция рәүеше (шартлаулы, ышҡыулы (фрикатив йәки ек), ҡуш йәки аффрикаттар, танау, тел эргәһе,

		ҡалтыраулы йәки вибрант) һәм артикуляция урыны (ирен (ике ирен, ирен-теш), тел (тел алды, тел уртаһы, тел арты), тамаҡ йәки фарингаль, тамаҡ төбө) буйынса. Тартынҡы өндәрҙең варианттары (аллофондар).
1.4	Фонетические изменения в потоке речи: позиционнные и комбинаторные	Телмәр ағышында өндәр бер-береһенә көслө йоғонтояһай. Һөҙөмтәлә төрлө фонетик күренештәр барлыҡҡа килә: позицион һәм комбинаторлы үҙгәрештәр. Редукция күренеше, уның тулы һәм тулы булмаған төрҙәре. Элизия, уның барлыҡҡа килеү шарттары. Башҡорт телендә протеза, эпентеза, эпитеза күренештәре. Тартынҡыларҙың ассимиляцияһы. Прогрессив йәки ыңғай, регрессив йәки кире ассимиляция. Тулы һәм тулы булмаған ассимиляция. Контактлы һәм контактһыҙ ассимиляция. Диссимиляция күренеше. Өндәрҙең сиратлашыуы. Башҡорт һөйләштәрендә метатеза, диереза, гаплология күренештәре. Башҡорт телендә сингармонизм законы. Аңҡау гармонияһы. Ирен гармонияһы. Лабиализация һәм делабиализация. Һуҙынҡы һәм тартынҡы өндәрҙең ярашыуы. Сингармоник параллелизм. Сингармоник варианттарҙың барлыҡҡа килеү сәбәптәре. Һүҙҙәрҙең һәм аффикстарҙың фонетик варианттары. Аффикстарҙың фонетик структураһы.
1.5	Система слога в башкирском языке. Словесное ударение Транскрипция. Частотность гласных фонем Частотность согласных фонем	Фонетик яҡтан телмәр ағышының өлөштәре: фраза, синтагма, такт, һүҙ, ижек, өн. Ижек – һүҙҙең бүленмәй, бер тын менән әйтелә торған быуыны. Төрлө телдәрҙә ижек ҡалыптары. Ижек яһай алыусы һәм ижек яһай алмаусы өндәр. Башҡорт һүҙҙәрендә ижек ҡалыптары. Үҙләштерелгән һүҙҙәрҙә ижек ҡалыптары. Ижек төрҙәре: асыҡ һәм ябыҡ, ҡапланған һәм ҡапланмаған, баҫымлы һәм баҫымһыҙ ижек. Башҡорт телендә һүҙҙе ижектәргә бүлеү үҙенсәлектәре, уның орфографияға мөнәсәбәте. Башҡорт һүҙҙәрендә ижектәрҙә һуҙынҡыларҙың килеү тәртибе. Акцентология – баҫым тураһындағы фән. Баҫым – һүҙҙәге бер ижектең йәки һөйләмдәге бер һүҙҙең башҡаларға ҡарағанда көслөрәк әйтелеше. Башҡорт

		телендә баҫым системаһы. Баҫым төрҙәре: экспираторлы йәки динамик баҫым, музыкаль-тоник, квантитатив баҫым, эмфатик баҫым. Башҡорт һүҙҙәрендә баҫым. Төп һәм өҫтәлмә баҫым. Төрлө дәрәжәләге баҫым. Энклитика һәм проклитика. Баҫым беренсе ижеккә төшкән һүҙҙәр. Баҫым төшмәй торған аффикстар. Үҙләштерелгән һүҙҙәрҙә баҫым. Һүҙ баҫымы. Такт баҫымы. Фраза баҫымы. Логик баҫым.
1.6	Орфография и орфоэпия современного башкирского языка. Из истории письма	Орфоэпия тураһында төшөнсә. Хәҙерге башҡорт әҙәби теленең орфоэпик нормалары. Һуҙынҡы өндәрҙең дөрөҫ әйтелеше. Орфоэпияла редукция һәм тулы өнлөлөк. Орфоэпик ижек бүленеше. Дифтонгоидтарҙың дөрөҫ әйтелеше. Тартынҡы өндәрҙең дөрөҫ әйтелеше. Б, в, п, н, к, ҡ хәрефтәре менән белдерелгән өндәрҙең төрлө позицияла дөрөҫ әйтелеш үҙенсәлектәре. Урыҫ һәм башҡа сит телдәрҙән килеп ингән һүҙҙәрҙен, әйтелеш үҙенсәлектәре. Орфоэпияның орфографияға бәйләнеше. Орфография тураһында төшөнсә. Орфография принциптары (фонетик йәки фонологик, морфологик йәки морфематик, график, тарихи йәки тарихи-традицион, дифференциаль). Башҡорт орфографияһы нигеҙләнгән принциптар. Башҡорт әҙәби теленең орфография һүҙлектәре. Хәҙерге башҡорт әҙәби теленең орфографик нормалары. Һуҙынҡы һәм тартынҡыларҙың яҙылышындағы үҙенсәлектәр. Ҙур һәм бәләкәй хәрефтәр ҡулланыу. Э, е, ё, ю, я, й, ь, ъ хәрефтәренең дөрөҫ яҙылышы. Айырым һүҙҙәрҙең, аффикстарҙың һәм киҫәксәләрҙең яҙылышы. Һүҙҙәрҙең айырым, бергә, дефис һәм һыҙыҡ аша яҙылыуы. Ғәрәп һәм фарсы теленән үҙләштерелгән һүҙҙәрҙең дөрөҫ яҙлышы. Урыҫ теленән һәм урыҫ теле аша башҡа телдәрҙән үҙләштерелгән Һүҙҙәрҙәге аффикстарҙың дөрөҫ яҙылышы. Һүҙҙәрҙе юлдан юлға күсереү. Һүҙҙәрҙең баш хәреф менән яҙылышы. Һүҙҙәрҙе график ҡыҫҡартыу.
1.7	Введение. Современный башкирский язык; башкирский язык среди родственных языков; башкирский	Тел ғилеменең тармағы (фән) һәм уҡыу-уҡытыу предметы буларак «Хәҙерге башҡорт теле», был курстың состав

	язык и ностратика. Классификация тюркских языков	өлөштәре һәм үҙенсәлектәре. Башҡорт донъяһының (тормошонон), менталитетының коды булараҡ башҡорт теле.
1.8	Башкирская лексикология (семасиология) как наука, ее разделы. Структура башкирского слова: экспонент (форма) и значение. Структура лексического значения слова; сема как минимальный компонент значения слова.	Башҡорт һүҙенең телдең нигеҙ ташы, «төҙөлөш материалы», берәмек булыуы, уның тәбиғәте, вазифаһы һәм билдәләүҙәре. Һүҙ тәбиғәтенең ике (тышҡы һәм эске) яҡлы булыуы. Башҡорт һүҙҙәренең семантик структураһы (эпидигматика): бер мәғәнәлек, күп мәғәнәлек; тура һәм күсмә мәғәнәлек, күп һәм күсмә мәғәнәлектең төрҙәре (метафора, метонимия, синекдоха һәм функциональ күсеш). Һүҙҙең мәғәнәһе һәм төшөнсә атай алыу һәләтлеге. Төшөнсә тип ысынбарлыҡтағы күренештәргә, предметтарға хас булған төп билдәләрҙең кеше аңында сағылыш алыуы.
1.9	Парадигматические отношения в баш. Лексике (семасиологии). Омонимия. Синонимика, синонимия и синонимы. Варианты слова, паронимы и эвфемизмы в башкирском языке. Антонимия.	Башҡорт теленең лексик-семантик системаһында парадиг¬матика. Омонимик парадигма (ОП); омонимдарға оҡшаған тел (телмәр) күренештәре. Синонимик парадигма (СП); синонимдар һүҙлектәре һәм уларҙың төҙөлөшө. Антонимик парадигма (АП); тел һәм телмәр антонимдары мәсьәләһе; антонимдар һүҙлектәренең төҙөлөү принциптары.
1.10	Башкирская лексика с точки зрения ее происхождения	Башҡорт лексикаһында иң боронғо ҡатлам һүҙҙәр. Төп башҡорт һүҙҙәре тип был телдең иң боронғо мираҫ, шул ук ваҡытта мәңге йәш һүҙҙәре аталыу. Боронғо төрки һәм хәҙерге башҡорт, башҡорт һәм хәҙерге төрки, башҡорт һәм алтай (төрки, монгол һәм тунгус-маньчжур), башҡорт һәм урал-алтай телдәренең лексик параллелдәренең төп башҡорт һүҙҙәренең сығанактары булыуы. Башҡорт теленең үҙ һүҙҙәре мәсьәләһе. Башҡорт теленең һүҙлек составында ориентализмдар: фарсы сығанаҡлы һүҙҙәр; ғәрәбизмдар; санскрит, ҡытай һ.б. көнсығыш телдәрҙән үҙләштермәләр. Башҡорт лексикаһында төп рус (урыҫ) һүҙҙәре, рус теленең үҙ һүҙҙәре ҡатламы. Рус теле аша бүтән (көнбайыш, Көнбайыш Европаның классик һәм яңы) телдәрҙән килеп ингән һүҙҙәр.
1.11	Социально-функциональная характеристика башкирской лексики. Активная и пассивная лексика	Актив һәм пассив ҡулланылыш йәһәтенән башҡорт лексикаһы: иҫкергән (архаизм һәм историзмдар) һәм яңы һүҙҙәр

		(неологизмдар), уларҙың төрҙәре һәм ҡулланылыш үҙенсәлектәре, иҫке менән яңының мөнәсәбәттәшлеге. Ҡулланылыш өлкәһе (сфераһы) буйынса башҡорт лексикаһы; дөйөм ҡулланылышлы һәм ҡулланылышы сикләнгән һүҙҙәр ҡатламдары. Һуңғы ҡатламдың диалекталь лексиканан, махсус (профессиональ һәм терминологик) лексиканан ойошоуы. Диалект лексикаһы (диалекталь лексика, диалектизмдар) һәм уларҙың төрҙәре. Махсус (профессиональ һәм терминологик) лексика
1.12	Функционально-стилевая и стилистическая характеристика башкирской лексики.	Лексик стилистика һәм синонимика. Лексикографик хеҙмәттәрҙә стили-стик биҙәктәрҙе һәм стиль төрҙәрен билдәләү.
1.13	Фразеология башкирского языка. Историческое формирование и развитие башкирской фразеологии.	Фразеологик берәмектәр (фразеологизмдар), уларҙың төп билдәләре; һүҙ (лексема) һәм фразеологизм; ирекле (синтаксик) һүҙбәйләнеш һәм тотороҡло (фразеологик) һүҙбәйләнеш; фразеологизм менән мәҡәлдәр һәм әйтемдәр һ.б.
1.14	Лексикография. Башкирская лексикография как наука о теории и практике составления словарей. Многотомный академический толковый словарь башкирского языка.	Һүҙлектәр һәм уларҙың төрҙәре; практик (ғәмәли) һәм теоретик лексикография мәсьәләләре.
2	**Морфология**	
2.1	Введение. Общее понятие о морфологии. Части речи. Самостоятельные и служебные части речи.	Һүҙ төркөмдәрен һәм уларҙың грамматик категорияларын өйрәнеүсе фән булараҡ морфология. Морфологияның тел ғилеменең башҡа бүлектәренә мөнәсәбәте, тикшереү объекты. Һүҙ төркөмдәре. Һүҙҙәрҙең лексик-грамматик бүленеше. Һүҙ төркөмдәрен айырыу критерийҙары. Һүҙ төркөмдәренә бүлеү принциптары: семантик, морфологик һәм синтаксик принциптар. Бер һүҙ төркөмөнөң икенсе һүҙ төркөмөнә тулыһынса йәки өлөшләтә күсеүе (конверсия). Башҡорт теленең һүҙ төркөмдәре системаһы: үҙ аллы (исем, ҡылым, сифат, һан, алмаш, рәүеш), ярҙамсы һүҙ (теркәүес, бәйләүес, киҫәксә) төркөмдәре, модаль һүҙҙәр, ымлыҡтар, оҡшатыу һүҙҙәре. Һүҙ төркөмдәренең морфологик билдәләре һәм грамматик функциялары.
2.2	Имя существительное. Разряды существительных по значению. Собственные и нарицательные имена	Исем. Исем тураһында дөйөм төшөнсә. Исемдәрҙең лексик-семантик төркөмсәләре. Конкрет һәм абстракт мәғәнәле исемдәр.

	существительные. Род, число, падеж. Синтаксическая роль в предложении.	Ярҙамсы исемдәр, уларҙың мәғәнә үҙенсәлектәре. Уртаҡлыҡ һәм яңғыҙлыҡ исемдәр, уларҙың дөрөҫ яҙылышы. Исемдең морфологик билдәләре һәм синтаксик функциялары. Башҡорт телендә исемдең төп грамматик категориялары. Һан категорияһы. Уның морфологик һәм синтаксик юл менән бирелеше. Исемдәрҙең эйәлек категориһы. Эйәлек категорияһының зат категорияһы менән тығыҙ бәйләнеше. Эйәлек затының төп мәғәнәһе һәм функцияһы. Эйәлек аффикслы исемдәрҙең килеш менән үҙгәреше. Исемдәрҙең хәбәрлек категорияһы. Хәбәрлек категорияһының мәғәнәһе. Хәбәрлек аффикстарының килеш һәм эйәлек формаларынан һуң бәйләнеп килеүе. Исемдең килеш категорияһы. Килеш формаларының грамматик мәғәнәләре һәм үтәгән функциялары. Башҡорт телендә килештәрҙең мәғәнәләре. Килеш формаларының һөйләмдә ҡулланылыу үҙенсәлектәре: а) төп килештәге яңғыҙлыҡ исемдең төбәү килеш ролен башҡарыуы; б) бер килеш ялғауы урынына икенсеһен ҡулланыу. Башҡорт телендә енес категоряһының лексик юл менән белдерелеүе. Ғәрәп, фарсы һәм рус теленән үҙләштерелгән һүҙҙәрҙә енес формаларының сағылышы.
2.3	Имя прилагательное. Разряды прилагательных по значению. Степени прилагательных. Синтаксическая роль в предложении.	Сифат. Һүҙ төркөмө булыу яғынан сифат, уларҙың лексик-грамматик мәғәнәләре. Төп һәм шартлы сифаттар, улар араһында мәғәнәүи һәм формаль айырма. Төп сифаттарҙың семантик төркөмсәләре (төҫ, күләм, тәм, характер һ.б.). Шартлы сифаттарҙың мәғәнә үҙенсәлектәре. Төп сифаттарҙың дәрәжәләре: төп, сағыштырыу, артыҡлыҡ, аҙһытыу. Сифаттарҙың лексик һәм синтаксик исемләшеүе. Сифаттың рәүешкә мөнәсәбәте. Уларҙың оҡшаш билдәләре һәм айырмалыҡтары. Сифаттарҙың синтаксик функциялары. Сифаттарҙың стилистик үҙенсәлектәре. Предметтарҙың эске структураһын белдереүсе сифаттарҙың исем менән йәнәшә ҡулланылыуы, ә предметтарҙың тышҡы билдәләрен аңлатыусы сифаттарҙың исемдән алыҫыраҡ бирелеүе.
2.4	Имя числительное. Разряды числительных по значению. Разряды числительных по структуре.	Һан. Һандарҙың лексик-грамматик мәғәнәһе, морфологик билдәләре. Ябай һәм ҡушма һандар. Һан төркөмсәләре: 1. Төп һан. 2. Рәт

	Синтаксическая роль в предложении. Нумеративные слова.	һандары. 3. Бүлем һандары. 4. Сама һандары. 5. Йыйыу һандары. 6. Кәсер һандары. 7. Үлсәү һандары. Уларҙың яһалышы. Нумератив һүҙҙәр, уларҙың мәғәнә үҙенсәлектәре. Һандарҙың дөрөç яҙылышы. Ғәрәп һәм рим цифрҙары менән бирелгән һандарҙа ялғауҙарҙың дөрөç яҙылышы. Һандарҙың стилистик үҙенсәлектәре. Һан менән йәнәшә тороусы исемдең берлек һанда килеүе. Ваҡытты яҡынса, сама менән белдергәндә, һандарға күплек аффиксы ҡушылыуы. Һандарҙың исемләшеп килеүе. Исемләшеп килгән һандарҙың килеш менән үҙгәреү үҙенсәлектәре. Нумератив һүҙҙәр.
2.5	Местоимение. Разряды местоимений по значению	Алмаш. Алмаштарҙың семантик, морфологик билдәләре. Алмаштарҙың үҙ аллы һүҙ төркөмдәренә мөнәсәбәте. Алмаштарҙың лексик-грамматик төркөмсәләре. Зат алмаштары. Күрһәтеү алмаштары. Һорау алмаштары. Билдәләү алмаштары. Билдәһеҙлек алмаштары. Юҡлыҡ алмаштары. Эйәлек алмаштары. Алмаштарҙың һан һәм килеш менән үҙгәреү үҙенсәлектәре. Зат алмаштары менән күрһәтеү алмаштарының билдәле төшөм һәм эйәлек килеш формаһында ғына ҡулланылыуы. Күрһәтеү алмаштарының мәғәнә үҙенсәлектәре. Алмаштарҙың стилистик үҙенсәлектәре.
2.6	Наречие. Разряды числительных по значению. Степени наречий. Синтаксическая роль в предложении.	Рәүеш. Уның лексик-грамматик мәғәнәләре һәм синтаксик функциялары. Рәүештәрҙең семантик төркөмсәләре: хәл рәүештәре, ваҡыт рәүештәре, урын рәүештәре, оҡшатыу-сағыштырыу рәүештәре, күләм-дәрәжә рәүештәре, сәбәп-маҡсат рәүештәре. Ҡайһы бер рәүештәрҙең дәрәжә менән үҙгәреүе. Урын-ара (пространство) килеш формаларында ныҡынған рәүештәр (үргә, оҙаҡҡа, ситтән, башта, өҫтә).
2.7	Глагол. Разряды глаголов по значению. Инфинитив. Переходность и непереходность. Наклонение. Время. Лицо. Число. Синтаксическая роль в предложении.	Ҡылым. Ҡылымдарҙың лексик-грамматик мәғәнәһе, морфологик категориялары һәм формалары, синтаксик функциялары. Аңлатҡан мәғәнәләренә ҡарап, ҡылымдарҙың төрлө лексик-семантик төркөмсәләре: хәрәкәт ҡылымдары, эш-хәрәкәт ҡылымдары, хәл-торош ҡылымдары, фекерләү ҡылымдары, телмәр ҡылымдары, күреү ҡылымдары, ишетеү ҡылымдары, оҡшатыу ҡылымдары. Үҙ аллы һәм ярҙамсы ҡылымдар. Үҙ аллы ҡылымдарҙың ярҙамсы ҡылым

		функцияһында ҡулланылыуы. Ҡылымдарҙың грамматик категориялары: Һөйкәлеш категорияһы. Заман категорияһы. Зат категорияһы. Һан категорияһы. Барлыҡ-юҡлыҡ категорияһы. Күләм (төр) категорияһы. Йүнәлеш категорияһы. Модаллек (рәүешлек) категорияһы. Күсемле һәм күсемһеҙ мәғәнәле ҡылымдар. Зат менән үҙгәреүсе ҡылымдар, зат менән үҙгәрмәй торған ҡылымдар. Бөтә төр грамматик категориялар өсөн уртаҡ грамматик категориялар: барлыҡ/юҡлыҡ, йүнәлеш, күләм категориялары. Ҡылымдың затлы формалары. Затлы форма булыу яғынан һөйкәлеш категорияһы. Ҡылым һөйкәлештәренең һөйләүсе күҙлегенән эш-хәлдең, процестың ысынбарлыҡҡа мөнәсәбәтен белдереүе. Хәҙерге башҡорт телендә ҡылым һөйкәлештәре формалары: 1) хәбәр һөйкәлеше; 2) бойороҡ һөйкәлеше 3) шарт һөйкәлеше; 4) фараз итеү һөйкәлеше; 5) теләк һөйкәлеше; 6) ниәт-маҡсат һөйкәлеше. Ҡылымдың затһыҙ формалары. Затһыҙ форма булыу яғынан ҡылым төркөмсәләре. Хәҙерге башҡорт телендә ҡылым төркөмсәләре: 1) исем ҡылым, 2) уртаҡ ҡылым, 3) сифат ҡылым, 4) хәл ҡылым.
2.8	Служебные части речи. Предлог. Союз. Частица.	Ярҙамсы һүҙ төркөмдәре. Ярҙамсы һүҙ төркөмдәре тураһында төшөнсә, үҙ аллы һүҙ төркөмдәренән айырмаһы, составы, үҙенсәлектәре. Теркәүестәр. Уларҙың составы, төп башҡорт теленең теркәүестәре һәм үҙләштерелгән теркәүестәр. Теркәүестәрҙең төп функциялары, үҫеше. Теркәүестәрҙең бүленеше: теҙеүсе теркәүестәр һәм эйәртеүсе теркәүестәре. Теркәүестәрҙең төркөмсәләре. Теҙеүсе теркәүестәр: йыйыу, ҡаршы ҡуйыу, бүлеү, аныҡлау теркәүестәре. Эйәртеүсе теркәүестәр: сәбәп, шарт, һөҙөмтә, кирелек, оҡшатыу теркәүестәре. Бәйләүестәр. Бәйләүестәрҙең мәғәнә мөнәсәбәттәре, яһалышы һәм синтаксик функциялары. Уларҙың төркөмдәргә бүленеше. Бәйләүестәрҙең төрлө килештәр менән башҡарылыуы. Бәйләүестәрҙең ярҙамсы исемдәргә ҡарата мөнәсәбәте. Уларҙың стилистик үҙенсәлектәре. Киҫәксәләр. Киҫәксәләрҙең мәғәнә үҙенсәлектәре һәм төрҙәре. Уларҙың

		һөйләмдәге вазифаһы. Семантик төркөмсәләре: көсәйтеү, раҫлау, сикләү, икеләнеү, һорау, билдәләү, күрһәтеү, сағыштырыу, йөкмәтеү киҫәксәләре. Башҡа ярҙамсы һүҙҙәрҙән айырмаһы. Ҡайһы бер киҫәксәләрҙең теркәүес функцияһында ҡулланылыуы (да, дә һ.б.). Киҫәксәләрҙең дөрөҫ яҙылышы.
2.9	Модальные слова. Междометие.	Модаль һүҙҙәр. Модаль һүҙҙәрҙең мәғәнәһе, морфологик үҙенсәлектәре. Төп модаль һүҙҙәр һәм инеш модаль һүҙҙәр, уларҙың семантик һәм функциональ яҡтан айырмаһы. Модаль һүҙҙәрҙе мәғәнәләре буйынса төркөмләү: 1) раҫлауҙы, инҡар итеүҙе белдергән модаль һүҙҙәр; 2) кәрәклекте, тейешлекте белдергән модаль һүҙҙәр; 3) мөмкинлекте һәм мөмкин түгеллекте белдергән модаль һүҙҙәр; 4) самалауҙы, икеләнеүҙе, аныҡһыҙлыҡты белдергән модаль һүҙҙәр; 5) иғтибарлылыҡты, өндәшеүҙе белдергән модаль һүҙҙәр. Модаль һүҙҙәрҙең яһалышы һәм дөрөҫ яҙылышы. Ымлыҡтар. Ымлыҡтарҙың семантик һәм грамматик үҙенсәлектәре. Мәғәнә яғынан ымлыҡтарҙың төрҙәре: 1) хис-тойғо (эмоциональ) ымлыҡтар; 2) бойороу-саҡырыу (императив) ымлыҡтары. Ымлыҡтарҙың төҙөлөшө, дөрөҫ яҙылышы һәм улар янында тыныш билдәләре, синтаксик функциялары. Башҡа һүҙ төркөмдәренең ымлыҡ функцияһында ҡулланылыуы. Оҡшатыу һүҙҙәре. Оҡшатыу һүҙҙәренең яһалышы, мәғәнәүи үҙенсәлектәре. Өноҡшаш һәм һыноҡшаш һүҙҙәр, уларҙың составы. Саҡырыу һүҙҙәре. Оҡшатыу һүҙҙәренең фонетик төҙөлөшө. Оҡшатыу һүҙҙәрен морфологик яҡтан төркөмләү: тамыр оҡшатыу һүҙҙәре, яһалма оҡшатыу һүҙҙәре һәм ҡушма оҡшатыу һүҙҙәре. Оҡшатыу һүҙҙәренең синтаксик функциялары. Уларҙың башҡа һүҙ төркөмдәренә мөнәсәбәте.
3	**Синтаксис простого предложения**	
3.1	Введение. Понятие синтаксиса. Основные единицы синтаксиса	Синтаксис фәне тураһында. Уның өйрәнеү объекты, маҡсаты, бурыстары. Синтаксис һәм логика. Һөйләм һәм фекерләү араһындағы мөнәсәбәт. Синтаксис фәнендә төрлә йүнәлештәр. Һөйләм тураһында

		төшөнсә. Синтагма. Синтагма тураһында дөйөм төшөнсә. Синтагма һәм һүҙбәйләнеш. Синтагманың һүҙбәйләнештәрҙән һәм һөйләм киҫәктәренән айырмаһы. Өндәш һүҙҙәр, инеш һүҙҙәр, һүҙбәйләнештәр һәм һөйләмдәрҙе синтагмаларға бүлеү, интонацияның роле. Синтагма, һөйләм такты, ритмик төркөмдәр.
3.2	Словосочетание и предложение	Һүҙбәйләнеш. Һүҙбәйләнештәрҙең һүҙҙән һәм һөйләмдән айырмаһы, уларҙың төҙөлөшө, яһалыу үҙенсәлектәре. Һүҙбәйләнештәрҙә һүҙҙәр араһындағы мәғәнә мөнәсәбәте. Һүҙбәйләнештәрҙе эйәртеүсе һәм эйәреүсе киҫәге ҡайһы һүҙ төркөмөнән булыуға ҡарап төркөмләү: исем һүҙбәйләнеш йәки субстантив һүҙбәйләнеш (эйәртеүсе һүҙе исемдән килә); эйәреүсе һүҙенә ҡарап төрҙәре: исемле исем һүҙбәйләнеш, сифатлы исем һүҙбәйләнеш, рәүешле исем һүҙбәйләнеш, һанлы исем һүҙбәйләнеш, ҡылымлы исем һүҙбәйләнеш һ.б.; сифат һүҙбәйләнеш йәки адъектив һүҙбәйләнеш (эйәртеүсе һүҙе сифаттан килә); эйәреүсе һүҙенә ҡарап төрҙәре: исемле сифат һүҙбәйләнеш, рәүешле сифат һүҙбәйләнеш, ҡылымлы сифат һүҙбәйләнеш һ.б.; һан һүҙбәйләнеш йәки нумератив һүҙбәйләнеш (эйәртеүсе һүҙе һандан килә); эйәреүсе һүҙенә ҡарап төрҙәре; алмаш һүҙбәйләнеш йәки прономиналь һүҙбәйләнеш (эйәртеүсе һүҙе алмаштан килә); эйәреүсе һүҙенә ҡарап төрҙәре; ҡылым һүҙбәйләнеш йәки вербаль һүҙбәйләнеш (эйәртеүсе һүҙе ҡылымдан килә); эйәреүсе һүҙенә ҡарап төрҙәре: исемле ҡылым һүҙбәйләнеш, сифатлы ҡылым һүҙбәйләнеш, рәүешле ҡылым һүҙбәйләнеш, ҡылымлы ҡылым һүҙбәйләнеш, һанлы ҡылым һүҙбәйләнеш һ.б.; рәүеш һүҙбәйләнеш йәки адвербаль һүҙбәйләнеш (эйәртеүсе һүҙе рәүештән килә); эйәреүсе һүҙенә ҡарап төрҙәре; модаль һүҙбәйләнеш. Һүҙбәйләнеш һәм һөйләмдәр составындағы синтаксик берәмектәрҙең паратаксис һәм гипотаксис бәйләнеше. Һүҙбәйләнештәрҙә синтаксик бәйләнештең юлдары һәм саралары: ярашыу, башҡарылыу,

		йәнәшәлек, һөйкәлеү. Һүҙбәйләнеш составындағы һүҙҙәрҙең бәйләнеү юлдарының синтетик, аналитик, аналитик-синтетик төрҙәргә бүленеүе. Һүҙбәйләнештәрҙең семантик төркөмдәре. Һүҙбәйләнештәрҙе төҙөлөшө буйынса төркөмләү: ябай һәм ҡушма һүҙбәйләнештәр. Һүҙбәйләнештәрҙең яһалыу юлдары. Ирекле һүҙбәйләнештәр һәм фразеологик һүҙбәйләнештәр. Һүҙбәйләнештәрҙең яһалыу юлдары. Һүҙбәйләнештәрҙе һөйләмдән айырып алыу һәм анализлау тәртибе.
3.3	Основные признаки предложения	Һөйләм. Һөйләмдең төп билдәләре: предикативлыҡ, модаллек һәм интонация, уларҙың белдерелеүе. Һөйләмдең төп берәмектәре. Һөйләмдең интонацион һәм грамматик билдәләре, һөйләмдең һүҙбәйләнештән айырмаһы. Һөйләмдәр һәм уларҙың парадигмаһы. Һөйләмдәге синтаксик бәйләнештең төрҙәре: ярашыулыҡ, йәнәш килеүсәнлек, теҙмә, эйәртелмә.
3.4	Функционально-коммуникативные и эмоциональные типы предложений	Ябай һөйләм төрҙәре. Ысынбарлыҡҡа мөнәсәбәт күҙлегенән раҫлаусы һәм инҡар итеүсе һөйләмдәр. Һөйләмдең коммуникатив төрҙәре (әйтелеү маҡсатына ҡарап йәки интонация яғынан һөйләмдәрҙең бүленеше): хәбәр, һорау, бойороҡ-өндәү, тойғо һөйләмдәр. Ябай хәбәр һөйләмдә һүҙ тәртибе, һүҙ тәртибенең функциялары. Һорау һәм тойғо һөйләмдең интонацион үҙенсәлектәре.
3.5	Главные члены предложения	Эйәнең төп мәғәнәләре. Эйәнең морфологик бирелеше һәм уның төрҙәре. Эйә менән хәбәр араһында ярашыу мәсьәләһе. Ябай эйә һәм ҡушма эйә. Эйә менән хәбәр араһында тыныш билдәһе. Хәбәрҙең морфологик бирелеше һәм структур төрҙәре. Фразеологик һүҙбәйләнештәр менән белдерелгән хәбәрҙәр. Ҡылым һөйкәлештәре менән белдерелгән хәбәрҙәр. Ҡатмарландырылған ҡылым хәбәрҙәр. Теҙмә ҡылым хәбәрҙәр. Ҡушма ҡылым хәбәрҙәр. Исем хәбәрҙәр һәм уларҙың структур-семантик төрҙәре: ябай, теҙмә һәм ҡушма исем хәбәрҙәр. Эйә менән хәбәр араһында һыҙыҡ.

3.6	Односоставные предложения	Бер составлы һөйләмдәрҙең баш киҫәге тураһында дөйөм төшөнсә. Баш киҫәге хәбәрҙән торған бер составлы һөйләмдәр (билдәле эйәле һөйләм, билдәһеҙ эйәле һөйләм, дөйөм эйәле һөйләм, эйәһеҙ һөйләм, инфинитив-модаль һөйләм). Баш киҫәге эйәнән торған бер составлы һөйләм (атама һөйләм), уның грамматик үҙенсәлектәре. Атама һөйләмдәрҙең хәл-ваҡиға булыу урынын, үтәлеү ваҡытын, дөйөм фонын һүрәтләү өсөн ҡулланылыуы. Уларҙың күркәм әҫәрҙәрҙә сағылышы.
3.7	Второстепенные члены предложения	Һөйләмдең эйәрсән киҫәктәре. Аныҡлаусы, уларҙың бирелеше (тиң һәм тиң булмаған аныҡлаусылар). Өҫтәлмәлек, аңлатҡан мәғәнәләре, улар араһында тыныш билдәләренең ҡуйылышы. Тултырыусы, уларҙың бирелеше. Тура һәм ситләтелгән тултырыусылар. Хәлдәр, мәғәнәләренә ҡарап төркөмсәләре: рәүеш хәле, ваҡыт хәле, урын хәле, шарт хәле, сәбәп хәле, маҡсат хәле, күләм-дәрәжә хәле, кире хәл. Уларҙың бирелеше. Синтетик, аналитик, аналитик-синтетик төрҙәре.
3.8	Осложненные простые предложения	Һөйләмдәрҙе ҡатмарландырыусы саралар. Тиң эйәләр. Тиң хәбәрҙәр. Тиң аныҡлаусылар. Тиң тултырыусылар. Тиң хәлдәр менән ҡатмарландырылған ябай һөйләмдәр, уларҙың төрҙәре. Тиң киҫәктәрҙең үҙ-ара бәйләнеше. Тиң киҫәктәр эргәһендә дөйөмләштереүсе һүҙҙәр. Тиң киҫәктәрҙең әһәмиәте. Тиң эйәләр эргәһендә хәбәрҙең ҡулланылышы. Тиң киҫәктәр эргәһендә тыныш билдәләре. Айырымланған эйәрсән киҫәктәр менән ҡатмарландырылған ябай һөйләмдәр.
3.9	Обособленные второстепенные члены предложения	Айырымланыу тураһында дөйөм төшөнсә. Айырымланыу шарттары: синтаксик, морфологик, семантик. Аныҡлаусыларҙың айырымланыуы. Өҫтәлмәлектәрҙең айырымланыуы. Тултырыусыларҙың айырымланыуы. Айырымланған хәлдәр менән ҡатмарландырылған ябай һөйләмдәр. Хәлдәрҙе мәғәнәләренә ҡарап төркөмсәләү һәм уларҙың бирелеше. Хәл әйтеме һәм уның айырымланыуы.
3.10	Порядок слов в предложении	Ябай һөйләмдә һүҙ тәртибе, һүҙ тәртибенең:

		грамматик, коммуникатив, стилистик функциялары. Һүҙҙәрҙең тура һәм кире тәртибе (инверсия). Һөйләмдәрҙең грамматик, структур, семантик киҫәктәргә һәм синтагмаларға бүленеше. Һөйләмдең актуаль бүленеше. Һөйләмдә һүҙ тәртибенең һәм интонацияның роле. Фраза баҫымы. Пауза. Логик баҫым, һөйләм мелодикаһы.
3.11	Слова, словосочетания и предложения, грамматически не связанные с членами предложения	Инеш һүҙҙәр, һүҙбәйләнештәр һәм инеш һөйләмдәр менән ҡатмарландырылған ябай һөйләмдәр, уларҙың мәғәнә йөкмәткеләре. Инеш һүҙ менән инеш һүҙбәйләнештәрҙең мәғәнәләре һөм вазифаларына ҡарап, төркөмдәргә бүленеше. Инеш һүҙҙәр һәм инеш һөйләмдәр эргәһендә тыныш билдәләре. Һөйләмдең модаль киҫәктәре. Өндәш һүҙҙәр менән ҡатмарландырылған ябай һөйләмдәр. Йыйнаҡ һәм тарҡау өндәш һүҙҙәр. Өндәш һүҙҙәр эргәһендә тыныш билдәләре. Вокатив һөйләм.
3.12	Простые предложения, осложненные вставочными конструкциями	Индермә конструкциялар менән ҡатмарландырылған ябай һөйләмдәр. Индермә конструкцияларҙың типтары: индермә һүҙҙәр, индермә һүҙбәйләнештәр, индермә һөйәмдәр, индермә ҡатмарлы синтаксик бөтөнлөк, индермә тыныш билдәләре. Аныҡлау мөнәсәбәтле индермә конструкциялар. Һөйләмдә субъект йәки объект мөнәсәбәтен белдереүсе индермә конструкциялар. Хәл мөнәсәбәтле индермә конструкциялар. Өҫтәлмә конструкциялар, уларҙың төрҙәре, барлыҡҡа килеүе. Башҡорт телендә парцелляция. Парцелләшкән эйәләр, хәбәрҙәр һәм эйәрсән киҫәктәр.
4	**Синтаксис сложного предложения**	
4.1	Сложные предложения в башкирском языке, история их изучения	Ҡушма һөйләм тураһында төшөнсә. Ҡушма һөйләмдең төп билдәләре, ябай һөйләмдән айырмаһы. Айырым һөйләмдәренең үҙ-ара мәғәнәүи (семантик), грамматик һәм структур бәйләнеше. Ҡушма һөйләм төрҙәре. Башҡорт тел ғилемендә ҡушма һөйләмдәрҙе өйрәнеү тарихы, ҡушма һөйләмдәрҙе өйрәнеү тарихы, ҡушма һөйләм төрҙәрен, структур-семантик типтарын билдәләүҙә төрлө ҡараштар.
4.2	Сложносочинённые предложения. Союзные и бессоюзные	Теҙмә ҡушма һөйләм. Теркәүесле теҙмә ҡушма һөйләмдәр. Йыйнау-һанау

	сложносочинённые предложения, постановка знаков препинания.	мөнәсәбәтле һөйләмдәр. Бүлеү мөнәсәбәтле һөйләмдәр. Һөҙөмтә-һығымта мөнәсәбәтле һөйләмдәр. Сағыштырыу, ҡаршы ҡуйыу мөнәсәбәтле һөйләмдәр. Теҙмә ҡушма һөйләмдәрҙең кисәктәрен берләштереүсе булараҡ – теҙеү теркәүестәре вазифаһын үтәүсе һүҙҙәр. Айырым һөйләмдәре үҙ-ара йыйыу теркәүестәре менән бәйләнгән теҙмә ҡушма һөйләмдәр. Айырым һөйләмдәре үҙ-ара ҡаршы ҡуйыу теркәүестәре менән бәйләнгән теҙмә ҡушма һөйләмдәр. Айырым һөйләмдәре үҙ-ара бүлеү теркәүестәре менән бәйләнгән теҙмә ҡушма һөйләмдәр. Теркәүесһеҙ теҙмә ҡушма һөйләмдәр. Айырым һөйләмдәре үҙ-ара һанау интонацияһы менән бәйләнгән теҙмә ҡушма һөйләмдәр. Айырым һөйләмдәре үҙ-ара ҡаршы ҡуйыу интонацияһы менән бәйләнгән теҙмә ҡушма һөйләмдәр. Йыйнау-һанау мөнәсәбәтле һөйләмдәр. Сағыштырыу һәм ҡаршы ҡуйыу мөнәсәбәтле һөйләмдәр. Сәбәп-һөҙөмтә мөнәсәбәтле һөйләмдәр. Аныҡлау, аңлатма биреү мөнәсәбәтле һөйләмдәр.
4.3	Сложноподчинённые предложения, их особенности	Эйәртеүле ҡушма һөйләм. Эйәртеүле ҡушма һөйләм тураһында дөйөм төшөнсә. Эйәртеүле ҡушма һөйләмдең төҙөлөшө, компоненттары (айырым һөйләмдәре йәки кисәктәре). Баш һәм эйәрсән һөйләмдәр, уларҙың бер-береһенән айырмаһы, ябай һөйләм менән уртаҡлығы, дөйөм һыҙаттары һәм айырмаһы. Эйәрсән һөйләмдең баш һөйләмгә бәйләүсе саралар: мөнәсәбәт һүҙҙәр, эйәртеүсе теркәүестәр һәм теркәүес һүҙҙәр, интонация: килеш ялғауҙары, рәүеш, сифат ялғауҙары, бәйләүестәр һәм бәйләүес һүҙҙәр, ҡылым формалары, йәнәшә тороу юлы. Эйәрсән һөйләмдәрҙең мәғәнәүи функциональ (семантик) классификацияһы, уның төп принциптары. Эйәрсән һөйләмдәрҙең мәғәнәүи (функциональ) төрҙәре: эйә һөйләм, хәбәр һөйләм. Уларҙың аналитик төрҙә генә булыуы. Эйәрсән аныҡлаусы, тултырыусы һөйләмдәр, уларҙың аналитик һәм синтетик төрҙәре. Эйәрсән хәл һөйләмдәр: ваҡыт, урын, сәбәп, маҡсат, шарт, кире, күләм-дәрәжә, рәүеш-сағыштырыу. Уларҙың аналитик һәм синтетик төрҙәре.

4.4	Сложные синтаксические конструкции.	Ҡатмарлы синтаксик конструкциялар тураһында дөйөм төшөнсә. Күп эйәрсәнле ҡушма һөйләмдәр. Бер нисә эйәрсән һөйләмдең баш һөйләмгә төрлө ысулдар менән бәйләнеүе; тиңб улып, тиң булмайынса, бер-бер артлы йәки эҙмә-эҙлекле. Тиң эйәрсәнле ҡушма һөйләмдәр. Тиң булмаған эйәрсәнле ҡушма һөйләмдәр. Эҙмә-эҙлекле бәйләнешле ҡушма һөйләмдәр. Бер нисә төр бәйләнешле күп эйәрсәнле ҡушма һөйләм. Асыҡ структуралы күп эйәрсәнле ҡушма һөйләмдәр. Ябыҡ структуралы күп эйәрсәнле ҡушма һөйләмдәр. Ҡатнаш ҡушма һөйләмдәр, уларҙың үҙенсәлектәре. Асыҡ структуралы ҡатнаш ҡушма һөйләмдәр. Ябыҡ структуралы ҡатнаш ҡушма һөйләмдәр. Уларҙың төрлө варианттары. Бөтә төр ҡушма һөйләмдәрҙә тыныш билдәләренең ҡуйылышы. Теҙемдәр. Теҙемдәрҙең төҙөлөшө, бүлектәренең урынлашыу тәртибе, ритмик-мелодик үҙенсәлектәре, бәйләнешле текстарҙы ойоштороуҙағы роле, ҡулланылышы.
4.5	Структура и грамматические особенности чужой речи.	Сит телмәр, уның төрҙәре: тура телмәр, ситләтелгән телмәр, уларҙың төп үҙенсәлектәре. Сит телмәрле һөйләмдәрҙә персонаж телмәре һәм автор һүҙҙәренең урынлашыу тәртибе. Тура телмәрҙе ситләтелгән телмәргә һәм ситләтелгән телмәрҙе тура телмәргә әйләндереү юлдары. Сит телмәрле һөйләмдәрҙә тыныш билдәләре. Монолог, диалог, полилог тураһында төшөнсә. Цитата. Уртаҡ телмәр. Уның төҙөлөшө, грамматик һәм стилистик үҙенсәлектәре.
4.6	Синтаксис текста. Виды текста.	Текст синтаксисы тураһында дөйөм төшөнсә. Башҡорт тел ғилемендә текстарҙың өйрәнелеү тарихы. Текст һәм уның төҙөлөшө.. Текстың мәғәнәүи бөтөнлөгө. Текстың коммуникатив, бөтөнлөгө. Текстың грамматик бөтөнлөгө. Текст композицияһы. Сылбырлы бәйләнеш. Параллель бәйләнеш. Өҫтәлмә бәйләнеш. Текстағы һөйләмдәрҙе бер-береһенә бәйләүсе лексик саралар. Текстағы һөйләмдәрҙе бер-береһенә бәйләүсе лексик-

		грамматик саралар. Текстағы һөйләмдәрҙе бер-береһенә бәйләүсе синтаксик саралар. Текст төрҙәре тураһында белешмә. Хикәйәләү тибындағы текстар. Тасуирлау тибындағы текстар. Фекер йөрөтөтөү тибындағы текстар.
4.7	Пунктуация. Разделительные и обособляющие знаки препинания, их функции	Пунктуация. Тыныш билдәләре. Башҡорт пунктуацияһының үсеш тарихы. Пунктуацияның дөйөм тел ғилемендә ҡабул ителгән төп принциптары; семантик, структур-грамматик, интонацион һ.б. Нөктәнең ҡуйылыу осраҡтары. Һорау билдәһенең ҡуйылыу осраҡтары. Өндәү билдәһенең ҡуйылыу осраҡтары. Күп нөктәнең ҡуйылыу осраҡтары. Өтөрҙөң ҡуйылыу осраҡтары. Нөктәле өтөрҙөң ҡуйылыу осраҡтары. Ике нөктәнең ҡуйылыу осраҡтары. Йәйәләрҙең ҡуйылыу осраҡтары. Тырнаҡтарҙың ҡуйылыу осраҡтары.

Курс практических/семинарских занятий

№	Наименование раздела / темы дисциплины	Содержание
1	**Фонетика и фонология. Лексикология современного башкирского литературного языка. Фразеология и лексикография современного башкирского языка**	
1.1	Фонетика и фонология современного башкирского языка. Цель и задачи курса, предмет изучения. Речевой аппарат. Артикуляция звуков башкирского языка	Фонетика тураһында дөйөм төшөнсә. Өн һәм фонема. Аллофон. Өн һәм хәреф. Телмәр аппараты һәм өндәр артикуляцияһы.
1.2	Вокализм. Классификация гласных фонем. Явление сингармонизма в башкирском языке	Һуҙынҡы өндәрҙең акустик, артикуляцион һәм функциональ билдәләре. Һуҙынҡы өндәрҙе төркөмләү. Бер һәм күп мәғәнәле хәрефтәр (һуҙынҡы өндәрҙе белдереүсе) Сингармонизм законы тураһында төшөнсә. Аңҡау гармонияһы, уның үҙенсәлектәре. Үҙләштерелгән һүҙҙәрҙә аңҡау гармонияһының сағылышы. Ирен гармонияһы, уның аңҡау гармонияһына мөнәсәбәте. Һуҙынҡы һәм тартынҡы өндәрҙең ярашыуы. Сингармоник параллелизмдар һәм һүҙҙәрҙең сингармоник варианттары. Уларҙың барлыҡҡа килеү сәбәптәре һәм мәғәнә айырмалығы.
1.3	Консонантизм. Классификация	Тартынҡы өндәр системаһы.

	согласных фонем	Тартынҡы өндәрҙең акустик, артикуляцион һәм функциональ билдәләре. Тартынҡы өндәрҙе төркөмләү. Бер һәм күп мәғәнәле хәрефтәр (тартынҡы өндәрҙе белдереүсе)
1.4	Фонетические изменения в потоке речи: позиционнные и комбинаторные	Башҡорт телендәге позицион фонетик процестар: а) редукция; б) протеза; в) эпентеза; г) эпитеза; ғ) элизия. Башҡорт телендә комбинатор фонетик процестар: а) ассимиляция; б) диссимиляция; в) метатеза; г) диэреза.
1.5	Система слога в башкирском языке. Словесное ударение Транскрипция. Частотность гласных фонем Частотность согласных фонем	Баҫым системаһы. Баҫым төрҙәре: динамик баҫым, музыкаль-тоник һәм квантитатив баҫым. Һүҙ баҫымыныңфонологик роле. Төп баҫым һәм ярҙамсы баҫым, баҫымдың һүҙ мәғәнәһенә мөнәсәбәте. Баҫым беренсе ижеккә төшкән һүҙҙәр. Баҫым төшмәй торған ялғауҙар. Үҙләштерелгән һүҙҙәрҙә баҫым. Хәҙерге башҡорт телендә ижек типтары. Һүҙҙе ижеккә бүлеү. Һүҙҙе юлдан-юлға күсереү. Рус теленән ингән һүҙҙәрҙе ижеккә бүлеү үҙенсәлектәре. Телмәр мелодикаһы һәм интонация. Хәбәр һөйләм мелодикаһы. Һорау һөйләм мелодикаһы. Бойороҡ һөйләм мелодикаһы. Өндәү һөйләм мелодикаһы.
1.6	Орфография и орфоэпия современного башкирского языка. Из истории письма	Орфоэпия тураһында төшөнсә. Башҡорт әҙәби теленең дөрөҫ әйтелеше. Был өлкәлә проф. Ж.Ғ.Кейекбаевтың эшмәкәрлеге. Башҡорт әҙәби теленең орфоэпик нормалары. Орфография һәм уның принциптары: а) фонетик принцип; б) морфологик принцип; в) тарихи принцип; г) график принцип. Башҡорт теленең орфографик ҡағиҙәләре.

1.7	Введение. Современный башкирский язык; башкирский язык среди родственных языков; башкирский язык и ностратика. Классификация тюркских языков	Хәҙерге башҡорт әҙәби теле. Башҡорт теленең төрки, алтай һәм урал телдәренә ҡәрҙәшлеге (Н.А. Баскаков, Ж.Ғ. Кейекбаев классификациялары). Лексикология фәне, төркиәттә һәм башҡорт теле ғилемендә уны өйрәнеү тарихы. Лексикология бүлектәре, уларға харктеристика.
1.8	Башкирская лексикология (семасиология) как наука, ее разделы. Структура башкирского слова: экспонент (форма) и значение. Структура лексического значения слова; сема как минимальный компонент значения слова.	Семасиология. Һүҙ тураһында төшөнсә. Башҡорт һүҙҙәренең семантик структураһы (эпидигматика): бер мәғәнәлек, күп мәғәнәлек. Тура һәм күсмә мәғәнәлек. Күп һәм күсмә мәғәнәлектең төрҙәре: метафора, метонимия, синекдоха һәм функциональ күсеш.
1.9	Парадигматические отношения в баш. Лексике (семасиологии). Омонимия. Синонимика, синонимия и синонимы. Варианты слова, паронимы и эвфемизмы в башкирском языке. Антонимия.	Омонимдар, уларҙың төрҙәре һәм яһалыштары: А) лексик; Б) лексик-грамматик; В) омографтар; Г) омофондар Вариантлы һүҙҙәр. Башҡорт телендә паронимия күренеше. Синонимдар. Был тел күренеше хаҡында ғалимдар (Ҡаһарманов Ғ.Ғ. һ.б.) Синонимдарҙың төрҙәре һәм яһалышы: А) лексик фразеологик (идеографик, стилистик, эмоциональ-экспрессив, контекстуаль); Б) грамматик (синтаксик). Антонимик парадигма. Тел һәм телмәр антонимдары.
1.10	Башкирская лексика с точки зрения ее происхождения	Башҡорт лексикаһында иң боронғо ҡатлам һүҙҙәре, уларҙың сығанаҡтары (Н.А. Баскаков, Ж.Ғ. Кейекбаев, Э.Ф. Ишбирҙин, Ғ.Ғ. Ҡаһарманов һ.б.): А) дөйөм төрки сығанаҡлы һүҙҙәр; Б) дөйөм алтай сығанаҡлы һүҙҙәр Башҡорт лексикаһында үҙләштерелгән һүҙҙәр: А) көнсығыш телдәренән үҙләштермәләр (фарсы, ҡытай, санскрит һ.б.); Б) ғәрәбизмдар; В) төп урыҫ һүҙҙәре; Г) урыҫ теле аша килеп ингән үҙләштермәләр.
1.11	Социально-функциональная характеристика башкирской лексики. Активная и пассивная	Актив һәм пассив ҡулланылышлы һүҙҙәр мәсъәләһе. Пассив һүҙҙәр ҡатламы: А) иҫкергән һүҙҙәр:

	лексика	архаизмдар һәм историзмдар; Б) яңы һүҙҙәр һәм неологизмдар. Дөйөм (сикләнмәгән ҡулланылышлы лексика. Ҡулланылышы сикләнгән лексика: А) диалектизмдар; Б) махсус лексика (прфессионализмдар, териндар); В) жаргон һәм арго лексикаһы.
1.12	Функционально-стилевая и стилистическая характеристика башкирской лексики.	Башҡорт лексикаһының стилистик ҡатламдары. Китап лексикаһы: төрҙәре, үҙенсәлектәре. Стилистик яҡтан нейтраль лексика. Йәнле телмәр лексикаһы: ябай телмәр лексикаһы һәм тупаҫ (вульгар) лексика. Экспрессив-баһалау һүҙҙәре. Башҡорт телендә табу һүҙҙәре
1.13	Фразеология башкирского языка. Историческое формирование и развитие башкирской фразеологии.	Фразеология тураһында төшөнсә. Фразеологик берәмектәрҙең төрҙәре. Һүҙбәйләнештәр, мәҡәлдәр һәм фразеологизмдар. Фразеологизмдарҙа полисемия күренеше. Фразеологик синонимдар, фразеологик антонимдар. Ҡушма ҡылымдар һәм фразеологизмдар.
1.14	Лексикография. Башкирская лексикография как наука о теории и практике составления словарей. Многотомный академический толковый словарь башкирского языка.	Һүҙлектәр һәм уларҙың төрҙәре; практик (ғәмәли) һәм теоретик лексикография мәсьәләләре. Башҡорт лексикографияһының ике быуатлыҡ тарихынан. М.Ҡашғари һәм уның «Төрки телдәр һүҙлеге» (1072 - 1074); XVIII-XIXбыуаттарҙың сағыштырма-оҡшаштырма һүҙлектәре; башҡорт теленең үҙ һүҙлектәре. Тәүге серия (XX быуаттың 20-40-сы йылдары), икенсе серия (XX быуаттың 50-70-се йылдары) һәм яңы (үткән быуаттың 80-90-сы йылдары - XXI быуат башы) терминологик һүҙлектәре. Тәржемә фразеологии һүҙлектәр (башҡортса-русса, русса-башҡортса һ.б.); оҡшаштырма-тәржемә һүҙлек объекты булараҡ мәҡәлдәр һәм әйтемдәр. Башҡорт теленең яңы төр (морфемалар, грамматика, кире һ.б.) һүҙлектәре. Компьютер лингвистикаһы һәм йышлык һүҙлектәре. Лингвокультурологик (этнолингвистика, этнокультурологик-этномәҙәни) һүҙлектәр.
2	**Морфология**	
2.1	Введение. Общее понятие о морфологии. Части речи.	Һүҙ төркөмдәре тураһында дөйөм төшөнсә. Башҡорт тел ғилемендә һүҙ төркөмдәренең

	Самостоятельные и служебные части речи.	өйрәнелеү кимәле. Һүҙ төркөмдәрен бүлеү принциптары. Күрһәтелгән китапҡа байҡау яһарға (Зәйнуллин М.В. Хәҙерге башҡорт әҙәби теле. Морфология. – Өфө: Китап, 2005. – 263 бит).
2.2	Имя существительное. Разряды существительных по значению. Собственные и нарицательные имена существительные. Род, число, падеж. Синтаксическая роль в предложении.	Исем тураһында төшөнсә. Исемдәрҙең морфологик һәм синтаксик билдәләре, лексик-семантик төркөмсәләре. Башҡорт телендә исемдәрҙә енес (род) категорияһы. Исемдәрҙең яһалышы: тамыр, яһалма, ҡушма. Исем яһаусы аффикстар. Ҡушма исемдәр, уларҙың дөрөҫ яҙылышы. Парлы исемдәр, уларҙың дөрөҫ яҙылышы. Күрһәтелгән китапҡа байҡау яһарға (Зәйнуллин М.В. Хәҙерге башҡорт әҙәби теле. Морфология. – Өфө: БДУ РНҮ, 2013. – 353 бит). Исемдәрҙең һан категорияһы. Исемдәрҙең берлеге. Индивидуаль күплек. Коллектив күплек. Күплектең мәғәнәләре. Күрһәтелгән китапҡа байҡау яһарға (Башҡорт теле. Юғары уҡыу йорттарының филология факультеты студенттары өсөн дәреслек / Г.Р.Абдуллина, Г.Д.Вәлиева, К.Ғ.Ишбаев (яуаплы мөхәррир) һ.б. – Өфө: Китап, 2012. - 616 бит). Исемдең эйәлек категорияһы. Исемдең хәбәрлек категориялары. Эйәлек һәм хәбәрлек формаларының ҡушылыуы. Күрһәтелгән китапҡа байҡау яһарға (Дмитриев Н.К. Башҡорт теленең грамматикаһы. – Өфө, 2008). Исемдәрҙең билдәлелек / билдәһеҙлек категорияһы. Исемдең килеш категорияһы. Килештәрҙең мәғәнәләре. Исемдәрҙең синтаксик функциялары. Күрһәтелгән китапҡа байҡау яһарға (Грамматика современного башкирского литературного языка / Под ред.А.А.Юлдашева. – М.: Наука, 1981. – 495с.).
2.3	Имя прилагательное. Разряды прилагательных по значению. Степени прилагательных. Синтаксическая роль в предложении.	Сифаттарҙың лексик-семантик, синтаксик үҙенсәлектәре. Сифаттарҙың һүҙьяһалышы. Сифаттарҙың төрҙәре. Күрһәтелгән китапҡа байҡау яһарға (Дмитриев Н.К. Грамматика башкирского языка / Отв. ред. Ф.Х. Хисаметдинова. – М.: Наука, 2008. – 264 с.). Сифаттарҙың дәрәжә категорияһы. Сифаттарҙың синтаксик үҙенсәлектәре. Сифаттарҙың һан урынында ҡулланылышы. Сифаттарҙың исем урынында ҡулланылышы. Күрһәтелгән китапҡа байҡау

		яһарға (Хәҙерге башҡорт теле. Педагогия институтының башланғыс кластар факультеты студенттары өсөн дәреслек. – Өфө, 1976).
2.4	Имя числительное. Разряды числительных по значению. Разряды числительных по структуре. Синтаксическая роль в предложении. Нумеративные слова.	Һандарҙың лексик-семантик мәғәнәһе. Һандарҙың яһалышы. Һандарҙың төркөмсәләре. Күрһәтелгән китапҡа байҡау яһарға (Ишбаев К.Г. Башҡорт телендә һүҙ төркөмдәренең һүҙьяһалыш парадигматикаһы. – Өфө: Ғилем, Башҡ. энцикл., 2013. - 156 бит). Һандарҙың дөрөҫ яҙылышы. Һандарҙың синтаксик функциялары. Нумератив һүҙҙәр. Х.Ғ. Йосоповтың “Башҡорт телендә нумератив һүҙҙәр” мәҡәләһен конспектлау (Йосопов Х.Ғ. Башҡорт телендә нумератив һүҙҙәр // Башҡортостан укытыусыһы. – 1963. – №11. – 34-37-се бб.).
2.5	Местоимение. Разряды местоимений по значению	Алмаштарҙың семантик һәм морфологик үҙенсәлектәре. Алмаштарҙың төркөмсәләре. Уларҙың мәғәнәләре һәм яһалышы. Алмаштарҙың грамматик үҙенсәлектәре (морфологик үҙгәреше). Алмаштарҙың синтаксик функциялары. Күрһәтелгән китапҡа байҡау яһарға (Х.Ғ. Йосопов. Һайланма мәҡәләләр / Төҙ. Арыҫланова М.С., Хөсәйенова Л.М., Әғзәмова С.Х. – Стәрлетамаҡ: БДУ-ның Стәрлетамаҡ филиалы, 2013. - 232 б).
2.6	Наречие. Разряды числительных по значению. Степени наречий. Синтаксическая роль в предложении.	Рәүештәрҙең яһалышы. Рәүештәрҙең төркөмсәләре. Рәүештәрҙең дәрәжәләре. Рәүештәрҙең синтаксик функциялары. Х.Ғ. Йосоповтың “Башҡорт телендә морфологик нығынған рәүештәр” мәҡәләһен конспектларға (Х.Ғ. Йосопов. Һайланма мәҡәләләр / Төҙ. Арыҫланова М.С., Хөсәйенова Л.М., Әғзәмова С.Х. – Стәрлетамаҡ: БДУ-ның Стәрлетамаҡ филиалы, 2013. -232 б.).
2.7	Глагол. Разряды глаголов по значению. Инфинитив. Переходность и непереходность. Наклонение. Время. Лицо. Число. Синтаксическая роль в предложении.	Ҡылым тураһында дөйөм төшөнсә. Үҙ аллы һәм ярҙамсы ҡылымдар. Ҡылымдың башланғыс формаһы. Ҡылымдарҙың лексик-семантик төркөмсәләре. Ҡылымдарҙың күп мәғәнәлелеге һәм синоним ҡылымдар. Күрһәтелгән китапҡа байҡау яһарға (Усманова М.Г. Функционально-семантическая классификация глаголов

		башкирского языка. – Уфа, 2002). Ҡылымдарҙың яһалышы тураһында ғалимдар. Фонетик ысул менән яһалған ҡылымдар. Яһалма ҡылымдар. Ҡушма ҡылымдар. Лексик-семантик ысул менән ҡылымдар яһалышы. Ҡылымдың барлыҡ һәм юҡлыҡ категорияһы. Ҡылымдың йүнәлеш категорияһы. Ҡылымдың күләм категорияһы. Күсемле һәм күсемһеҙ ҡылымдар, уларҙың лексик-семантик төркөмсәләре. Күрһәтелгән китапҡа байҡау яһарға (Саляхова З.И. Функционально-семантическая категория залоговости в башкирском языке: Монография. – Уфа: Гилем, 2012. – 230 с.). Ҡылымдарҙың зат менән үҙгәреше. Ҡылымдарҙың һан менән үҙгәреше. Ҡылымдарҙың күплек менән үҙгәреү үҙенсәлектәре Хәбәр һөйкәлеше, уның төп грамматик мәғәнәһе. Хәбәр һөйкәлешенең заман формалары. Хәҙерге заман. Киләсәк заман (билдәле киләсәк заман; билдәһеҙ киләсәк заман). Билдәле һәм билдәһеҙ үткән заман. Тамамлаған үткән заман. Билдәле элек үткән заман. Билдәһеҙ ҡабатлаулы үткән заман. Билдәһеҙ һәм билдәле борон үткән заман. Бойороҡ һөйкәлеше, уларҙың мәғәнәләре. Бойороҡ һөйкәлешенең грамматик формалары, синтаксик-стилистик функциялары. Шарт һөйкәлеше, мәғәнәһе, уның формалары. Шарт һөйкәлеше формаларының зат, һан, барлыҡ/юҡлыҡ менән үҙгәреше. Фараз итеү (ихтималлыҡ) һөйкәлеше, уның формалары. Теләк һөйкәлешенең мәғәнәһе, яһалышы, грамматик категориялары. Ниәт-маҡсат һөйкәлешенең мәғәнәһе, яһалышы. Исем ҡылымдың мәғәнәһе, яһалышы. Уртаҡ ҡылым. Төп мәғәнәһе, морфологик үҙенсәлектәре. Сифат ҡылым. Сифат ҡылымдың заман формалары: хәҙерге заман сифат ҡылым. Үткән заман сифат ҡылым. Киләсәк заман сифат ҡылым. Күрһәтелгән китапҡа байҡау яһарға (Ибраһимов Ғ.Д. Хәҙерге башҡорт телендә исем ҡылымдар. – Өфө, 2002). Хәл ҡылым, уның рәүеш ҡылым билдәләре һәм формалары. Хәл ҡылымдың 1-се формаһы. Хәл ҡылымдың 2-се формаһы. Хәл ҡылымдың 3-сө формаһы. Хәл ҡылымдың 4-

		се формаһы. Хәл ҡылымдың 5-се формаһы. Ҡылым формаларының модаллек мәғәнәләре. Ҡылым формаларының эмоциональ-экспрессив мәғәнәләре. Ҡылым формаларының стилистик функциялары.
2.8	Служебные части речи. Предлог. Союз. Частица.	Бәйләүестәр. Бәйләүестәрҙең яһалышы. Бәйләүестәрҙең төрҙәре. Бәйләүестәрҙең телмәрҙә ҡулланылышы. Күрһәтелгән китапҡа байҡау яһарға (Султанбаева Х.В. Служебные части речи в современном башкирском языке. – Уфа: Гилем, 2002. – 175 с.). Киҫәксәләр. Киҫәксәләрҙең мәғәнәүи төрҙәре, киҫәксәләрҙең ялғауҙарҙан айырмаһы. Модаль мәғәнәле киҫәксәләр. Киҫәксәләрҙең яһалышы. Теркәүестәр. Теркәүестәрҙең мәғәнә үҙенсәлеге. Теркәүестәрҙең төркөмсәләре. Теркәүестәрҙең яһалышы. Теркәүестәрҙең һөйләмдә тотҡан урыны.
2.9	Модальные слова. Междометие.	Модаллек тураһында төшөнсә. Модаль һүҙҙәрҙең төркөмсәләре, мәғәнәләре. Модаль һүҙҙәрҙең килеп сығышы. Модаль һүҙҙәрҙең синтаксик функциялары. Күрһәтелгән китапҡа байҡау яһарға (Зайнуллин М.В. О сущности и границах языковой модальности // На материале башкирского и других тюркских языков: монография. – Уфа: РИЦ БашГУ, 2013. – 380 с.). Ымлыҡтар. Ымлыҡ тураһында төшөнсә. Ы млыҡтарҙың мәғәнәүи төркөмсәләре. Ымлыҡтарҙың яһалышы. Күрһәтелгән китапҡа байҡау яһарға (Исянгулова Г.А. Междометия в современном башкирском языке. – Уфа, РИЦ БашГУ, 2008). Оҡшатыу һүҙҙәре. Оҡшатыу һүҙҙәренең семантик төрҙәре. Оҡшатыу һүҙҙәренең телмәрҙәге ҡулланылышы. Оҡшатыу һүҙҙәренең грамматик үҙенсәлектәре. Саҡырыу һүҙҙәре, уларҙың үҙенсәлектәре.
3	**Синтаксис простого предложения**	
3.1	Введение. Понятие синтаксиса. Основные единицы синтаксиса	Синтаксис фәне тураһында. Уның өйрәнеү обьекты, маҡсаты, бурыстары. Синтаксис һәм логика. һөйләм һәм фекерләү араһындағы мөнәсәбәт. Синтаксис фәнендә төрлө йүнәлештәр. Һөйләм тураһында төшөнсә. Синтагма. Һөйләмдәрҙең синтагмаларға бүленеше. Синтагма, һөйләм

		такты, ритмик төркөмдәр.
3.2	Словосочетание и предложение	Һүҙбәйләнеш тураһында төшөнсә. Һүҙбәйләнеш лексик-синтаксик берәмек. һүҙбәйләнештең төҙөлөшө. Һүҙбәйләнештең һүҙҙән һәм һөйләмдән айырмаһы.ол Һүҙбәйләнеш компоненттарын үҙ-ара бәйләүсе саралар. Эйәртеүле һүҙбәйләнеш төрҙәре. Эйәртеүсе киҫәге исем һүҙбәйләнештәр. Эйәртеүсе киҫәге ҡылым һүҙбәйләнештәр. Эйәртеүсе киҫәге сифат, һан, алмаш һүҙбәйләнештәр. Эйәртеүсе киҫәге рәүеш, модаль һүҙле һүҙбәйләнештәр. Башҡарылыу бәйләнеше. Ярашыу бәйләнеше. Һөйкәлеү бәйләнеше. Йәнәшәлек бәйләнеше. Төҙөлөшө буйынса һүҙбәйләнештәрҙең төрҙәре.
3.3	Основные признаки предложения	Һөйләмдең төп билдәләре: предикативлыҡ, модаллек һәм интонация, уларҙың белдерелеүе. Һөйләмдең төп берәмектәре. Һөйләмдең интонацион һәм грамматик билдәләре. Һөйләмдең һүҙбәйләнештән айырмаһы. Һөйләмдәр һәм уларҙың парадигмаһы
3.4	Функционально-коммуникативные и эмоциональные типы предложений	Хәбәр һөйләм. Хәбәр һөйләмдәрҙә һүҙҙәрҙең килеү тәртибе. Һорау һөйләм. Бойороҡ-өндәү һөйләм. Тойғо һөйләм. Раҫлаусы һәм инҡар итеүсе һөйләмдәр. Вокатив һөйләм.
3.5	Главные члены предложения	Эйә, уның структур-семантик төрҙәре. Эйәнең морфологик бирелеше. Ябай эйә һәм ҡушма эйә. Эйә менән хәбәрҙең ярашыу, ярашмау осраҡтары. Эйә менән хәбәр араһында тыныш билдәһе. Хәбәр, уның төрҙәре һәм морфологик бирелеше. Фразеологик һүҙбәйләнештәр менән белдерелгән хәбәрҙәр. Ҡылым һөйкәлештәре менән белдерелгән хәбәрҙәр.. Ҡатмарландырылған ҡылым хәбәрҙәр. Теҙмә ҡылым хәбәрҙәр. Ҡушма ҡылым хәбәрҙәр. Исем хәбәрҙәр һәм уларҙың структур-семантик төрҙәре.
3.6	Односоставные предложения	Бер составлы һөйләмдәрҙең баш киҫәге тураһында дөйөм төшөнсә. Билдәле эйәле һөйләмдәр. Билдәһеҙ эйәле һөйләмдәр. Дөйөм эйәле һөйләмдәр. Эйәһеҙ һөйләмдәр. Инфинитив-модаль һөйләмдәр. Атама һөйләмдәр, уларҙың тәбиғәте һәм төҙөлөшө. Кәм, эллиптик һөйләмдәр, һүҙ-һөйләмдәр.
3.7	Второстепенные члены предложения	Һөйләмдең эйәрсән киҫәктәре тураһында ғалимдарҙың фекерҙәре. Аныҡлаусы. Тиң һәм тиң булмаған аныҡлаусылар. Өҫтәлмәлек, аңлатҡан мәғәнәләре. Улар

		араһында тыныш билдәләренең ҡуйылышы. Тултырыусы. Тура һәм ситләтелгән тултырыусылар, уларҙың морфологик бирелеше. Хәлдәр, уларҙың мәғәнәүи төрҙәре һәм бирелеше. Ваҡыт хәле, урын хәле, сәбәп хәле, маҡсат хәле. Рәүеш хәле, кире хәл, шарт хәле, күләм-дәрәжә хәле. Һөйләмдең детерминант киҫәктәре.
3.8	Осложненные простые предложения	Тиң киҫәкле һөйләмдәр. Һөйләм киҫәктәренең тиң булыу шарттары. Тиң киҫәктәрҙең үҙ-ара бәйләнеү ысулдары. Тиң киҫәкле һөйләмдәрҙә дөйөмләштереүсе һүҙҙәр, һүҙбәйләнештәр. Тиң киҫәкле һөйләмдәрҙә тыныш билдәләре. Тиң эйәләр. Тиң хәбәрҙәр. Хәбәрҙең тиң эйәләр менән ярашыуы мәсьәләһе. Тиң тултырыусылар. Тиң хәлдәр, уларҙың төрҙәре. Тиң аныҡлаусылар. Тиң киҫәктәрҙең әһәмиәте.
3.9	Обособленные второстепенные члены предложения	Айырымланыу тураһында төшөнсә. Һөйләм киҫәктәренең айырымланыуы. Һөйләм киҫәктәренең айырымланыу шарттары (синтаксик, морфологик, семантик). Айырымланған аныҡлаусы. Өҫтәлмәлектәрҙең айырымланыуы. Тултырыусыларҙың айырымланыуы. Хәлдәрҙең айырымланыуы. Хәлдәрҙе мәғәнәләренә ҡарап төркөмләү һәм уларҙың бирелеше. Хәл әйтемдәренең грамматик төҙөлөшө. Һөйләм эсендә урынлашыу тәртибе. Хәл әйтемдәренең айырымланыу, айырымланмау мәсьәләһе.
3.10	Порядок слов в предложении	Ябай һөйләмдә һүҙ тәртибенең функциялары. Баш киҫәктәрҙең ыңғай һәм кире (инверсион) тәртибе. Эйәрсән киҫәктәрҙең урынлашыу тәртибе. Һөйләмдең актуаль киҫәктәргә бүленеше.
3.11	Слова, словосочетания и предложения, грамматически не связанные с членами предложения	Инеш һүҙҙәр, һүҙбәйләнештәр менән ҡатмарландырылған ябай һөйләмдәр. Уларҙың һөйләмдә урынлашыу тәртибе. Инеш һөйләмдәр менән ҡатмарландырылған ябай һөйләмдәр, уларҙың мәғәнә йөкмәткеләре. Инеш һүҙҙәр һәм инеш һөйләмдәр эргәһендә тыныш билдәләре.
3.12	Простые предложения, осложненные вставочными конструкциями	Индермә конструкциялар менән ҡатмарландырылған ябай һөйләмдәр. Өндәш һүҙҙәр менән ҡатмарландырылған ябай һөйләмдәр. Уларҙың структур-семантик төрҙәре. Өндәш һүҙҙәр эргәһендә тыныш билдәләре. Башҡорт телендә өҫтәлмә конструкциялар.
4	**Синтаксис сложного предложения**	

4.1	Сложные предложения в башкирском языке, история их изучения	Ҡушма һөйләм тураһында төшөнсә, ҡушма һөйләмдең ябай һөйләмдән айырмаһы, уларҙы бер-береһенән айырыусы билдәләр. Башҡорт тел ғилемендә ҡушма һөйләмдәрҙе өйрәнеү тарихы. Башҡорт тел ғилемендә ҡушма һөйләмдәрҙең классификацияһы, бүленеше. Ҡушма һөйләм киҫәктәренең мәғәнәүи, грамматик, структур һәм интонацион бәйләнеше. Ҡушма һөйләмдәрҙә теҙмә бәйләнеш. Дөйөм характеристика. Ҡушма һөйләм киҫәктәренең үҙ ара эйәртеүле бәйләнеше. Дөйөм характеристика.
4.2	Сложносочинённые предложения. Союзные и бессоюзные сложносочинённые предложения, постановка знаков препинания.	Теркәүесһеҙ теҙмә ҡушма һөйләмдәргә дөйөм төшөнсә. Йыйнау-һанау мөнәсәбәтле һөйләмдәр. Сағыштырыу һәм ҡаршы ҡуйыу мөнәсәбәтле һөйләмдәр. Сәбәп-һөҙөмтә мөнәсәбәтле һөйләмдәр. Аныҡлау, аңлатма биреү мөнәсәбәтле һөйләмдәр. Теркәүесле теҙмә ҡушма һөйләмдәргә төшөнсә. Йыйнау-һанау мөнәсәбәтле һөйләмдәр. Бүлеү мөнәсәбәтле һөйләмдәр. Һөҙөмтә-һығымта мөнәсәбәтле һөйләмдәр. Сағыштырыу, ҡаршы ҡуйыу мөнәсәбәтле һөйләмдәр. Теҙмә ҡушма һөйләмдәрҙең киҫәктәрен берләштереүсе булараҡ – теҙеү теркәүестәре вазифаһын үтәүсе һүҙҙәр.
4.3	Сложноподчинённые предложения, их особенности	Эйәрсән һөйләмде баш һөйләмгә бәйләүсе синтетик саралар (синтетик юл менән бәйләнеш). Эйәрсән һөйләмде баш һөйләмгә бәйләүсе аналитик саралар (аналитик юл менән бәйләнеш). Баш һөйләмгә алмаштар (һорау, күрһәтеү) менән бәйләнгән эйәрсән һөйләмдәр, уларҙың үҙенсәлектәре. Баш һөйләмгә теркәүестәр, теркәүес һүҙҙәр менән бәйләнгән эйәрсән һөйләмдәр, уларҙың үҙенсәлектәре. Баш һөйләмгә интонация менән бәйләнгән эйәрсән һөйләмдәр, уларҙың үҙенсәлектәре. Баш һөйләмгә аффикстар менән бәйләнгән эйәрсән һөйләмдәр, уларҙың үҙенсәлектәре. Баш һөйләмгә бәйләүес һәм бәйләүес һүҙҙәр менән бәйләнгән эйәрсән һөйләмдәр, уларҙың үҙенсәлектәре. Баш һөйләмгә йәнәшә тороп hһөйләм тәртибе) бәйләнгән эйәрсән һөйләмдәр, уларҙың үҙенсәлектәре. Синтаксик конструкцияларҙың синонимлығын билдәләүсе критерийҙар.

		Эйәрсән эйә, хәбәр, тултырыусы һәм аныҡлаусы һөйләмдәрҙең аналитик, синтетик төҙөлөшлө һәм ябай һөйләм вариантындағы синонимдары, уларҙың төҙөлөшөн үҙгәртеү юлдары. Эйәрсән хәл һөйләмдәрҙең аналитик, синтетик төҙөлөшлө һәм ябай һөйләм вариантындағы синонимдары, уларҙың төҙөлөшөн үҙгәртеү юлдары. Эйәртеүле ҡушма һөйләмдәрҙе мәғәнәүи яҡтан билдәләүҙең критерийҙары, принциптары. Эйәрсән эйә, эйәрсән хәбәр һөйләмдәр. Эйәрсән тултырыусы, эйәрсән аныҡлаусы һөйләмдәр. Эйәрсән ваҡыт һөйләмдәр. Эйәрсән урын һөйләмдәр. Эйәрсән сәбәп һөйләмдәр. Эйәрсән маҡсат һөйләмдәр. Эйәрсән күләм-дәрәжә һөйләмдәр. Эйәрсән рәүеш, сағыштырыу һөйләмдәр. Эйәрсән шарт һөйләмдәр. Эйәрсән кире һөйләмдәр.
4.4	Сложные синтаксические конструкции.	Күп эйәрсәнле ҡушма һөйләмдәр. Ҡатнаш ҡушма һөйләмдәр. Теҙемдәр, уларҙың бүленеше.
4.5	Структура и грамматические особенности чужой речи.	Сит телмәр тураһында төшөнсә, уның төрҙәре. Тура телмәр (монолог, диалог, полилог, цитата), уларҙың грамматик үҙенсәлектәре. Ситләтелгән телмәр, уның грамматик үҙенсәлектәре. Уртаҡ телмәр, уның грамматик үҙенсәлектәре.
4.6	Синтаксис текста. Виды текста.	Текст тураһында төшөнсә. Башҡорт тел ғилемендә текстарҙың өйрәнелеү тарихы. Текст һәм уның төҙөлөшө. Текстың структураһы һәм композицияһы. Сылбырлы бәйләнеш. Параллель бәйләнеш. Өҫтәлмә бәйләнеш. Текстағы һөйләмдәрҙе бер-береһенә бәйләүсе лексик саралар. Текстағы һөйләмдәрҙе бер-береһенә бәйләүсе лексик-грамматик саралар. Текстағы һөйләмдәрҙе бер-береһенә бәйләүсе синтаксик саралар. Текст төрҙәре тураһында белешмә. Хикәйәләү тибындағы текстар. Тасуирлау тибындағы текстар. Фекер йөрөтөтөү тибындағы текстар.
4.7	Пунктуация. Разделительные и обособляющие знаки препинания, их функции	Башҡорт теленең пунктуацияһы,уның нигеҙҙәре, тарихы. Нөктә билдәләһенең ҡуйылыу осраҡтары, ҡағиҙәләре. Өтөр билдәләһенең ҡуйылыу осраҡтары, ҡағиҙәләре. Нөктәле өтөр. Һыҙыҡ. Ике нөктә. Йәйәләр. Күп нөктәләрҙең ҡуйылыу

		осраҡтары, ҡағиҙәләре.